

УДК 343.98:343.326

**РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ ТЕРОРИСТИЧНОЇ СПРЯМОВАНОСТІ:
ПИТАННЯ ФОРМУВАННЯ МЕТОДИКИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ**

Чорний Г. О.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри криміналістики
Національного юридичного університету
імені Ярослава Мудрого,
м. Харків

Анотація: у статті розглянуто питання формування методики розслідування злочинів терористичної спрямованості з урахуванням таких напрямків дослідження як: визначення поняття «злочини терористичної спрямованості»; визначення місця зазначеної методики в структурі класифікації криміналістичних методик. Запропоновано структуру побудови розслідування з визначенням найбільш значущих її елементів.

Ключові слова: злочини терористичної спрямованості, методика и структура розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Аннотация: в статье рассмотрены вопросы формирования методики расследования преступлений террористической направленности с выделением таких направлений исследования как: определение понятия «преступления террористической направленности»; определение места вышеуказанной методики в структуре классификации криминалистических методик, так и ее структуры, содержания. На основе изучения и критического анализа работ ученых автором предложена классификация видов преступлений террористической направленности, определено место методики расследования указанных преступлений в структуре классификаций криминалистических методик, предложена структура построения методики расследования с выделением наиболее значимых ее элементов.

Ключевые слова: преступления террористической направленности; методика и структура расследования преступлений террористической направленности.

Annotation: the article deals with the formation of methods for investigating terrorist crimes with the identification of such areas of research as: the definition of the concept of "crime of a terrorist orientation"; the location of the above methodology in the classification structure of forensic techniques, and its structure, content. Based on the study and critical analysis of the works of scientists, the author suggests classification of types of crimes of a terrorist orientation, the place of the methodology for investigating these crimes in the structure of classifications of criminalistic techniques is determined, a structure for constructing an investigation methodology with the identification of its most significant elements is proposed.

Key words: crimes of a terrorist orientation; methodology and structure of investigation of crimes of a terrorist orientation.

Терористичні загрози, активна діяльність терористичних організацій та угруповувань, що вчиняють злочини з метою введення населення у паніку, стан страху ставлять перед наукою криміналістикою нові виклики щодо дослідження самого явища «тероризм» та питання формування відповідної методики розслідування зазначених видів злочинів.

Дослідження тероризму являє собою досить складний процес. З одного боку, при необхідності пошуку наукового рішення проблем розслідування тероризму є труднощі отримання емпіричних даних, матеріалів. Неможливість або неповнота узагальнення слідчої, судової практики щодо злочинів терористичної спрямованості приведе до помилкових, іноді не конкретних та ситуативно не обумовлених наукових порад, рекомендацій щодо підвищення ефективності проведення слідчих розшукових гласних та негласних дій. З іншого боку, при вивченні феномена «тероризм» простежується політична складова, ігнорування якої є науковою помилкою та призводить до косячності дослідження та суджень [12, с. 48.]

Методика являє собою розумовий образ сукупності методів процесу (технології) розкриття та розслідування злочинів, обумовлених відповідними ситуаціями, водночас методика це інформаційно-познавальна модель в якій знайшла відображення сукупність методичних рекомендацій (порад) із розв'язання практичних завдань розкриття, розслідування та попередження злочинних проявів відповідно до певних ситуацій, що виникають [11, с. 98]

На початковому етапі необхідно відповісти на три основних запитання, які є підґрунтям побудови та формування зазначеної методики: 1. Визначити поняття «злочини терористичної спрямованості» та коло складів злочину, відповідно до кримінального кодексу України, які є сутністю цього поняття; 2. Визначити місце методики розслідування злочинів терористичної спрямованості у структурі класифікації криміналістичних методик; 3. Визначити структуру та зміст методики розслідування злочинів терористичної спрямованості.

Розглядаючи тероризм як складне багатогранне соціально – політичне явище розрізняють три його рівня, а саме: тероризм у вузькому розумінні; тероризм у широкому розумінні; тероризм у самому широкому розумінні [5, с. 10]

Згідно Закону України «Про боротьбу з тероризмом», тероризм – це суспільно небезпечна діяльність, яка полягає у свідомому, цілеспрямованому застосуванні насильства шляхом захоплення заручників, підпалів, убивств, тортур,

злякування населення та органів влади або вчинення інших посягань на життя чи здоров'я ні в чому не винних людей або погрози вчинення злочинних дій з метою досягнення злочинних цілей [4, с. 1].

Під поняттям «злочини терористичної спрямованості» слід розуміти в широкому значенні цього слова загальнонебезпечні діяння, суть яких полягає в злякуванні населення з метою примушування адресатів впливу до ухвалення вигідних для терористів рішень і відповідає таким ознакам як: публічний характер виконання з претензією на широкий громадський резонанс; навмисне створення обстановки страху, напруженості на соціальному рівні, спрямоване на злякування населення або певній його частині; застосування насильства стосовно одних осіб (безневинних жертв) з метою примушування до певної поведінки інших осіб, від яких залежить прийняття вигідних для терористів рішень [9, с. 23].

У складову категорії «злочин терористичної спрямованості» слід віднести такі склади злочину, поряд з терористичним актом (ст. 258 КК України), як – втягнення у вчинення терористичного акту (ст. 258-1 КК України), публічні заклики до вчинення терористичного акту (ст. 258-2 КК України), створення терористичної групи або організації (ст. 258-3 КК України), сприяння вчиненню терористичного акту (ст. 258-4 КК України), фінансування тероризму (ст. 258-5 КК України), дії, що спрямовані на насильницьку зміну або повалення конституційного ладу або захоплення державної влади (ст. 109 КК України), посягання на життя державного або громадського діяча (ст. 112 КК України), перешкоджання законної діяльності Збройних Сил України та інших військових формувань (ст. 114-1 КК України), напад на об'єкти, на яких є предмети, що становлять підвищену небезпеку для оточення (ст. 261 КК України) та інші [10, с. 79].

В.П. Смельянов серед напрямів, що відрізняють злочини терористичної спрямованості від інших суміжних груп злочинів виокремлює: по-перше, терористичні злочини взагалі та злочини терористичної спрямованості є складовою частиною більш широкою кримінально правовою категорією, яка має назву «злочини з ознаками (елементами) тероризування»; по-друге, злочини терористичної спрямованості відрізняються від інших злочинів з ознаками тероризування наявністю двох рівнів злякування: населення та/або її частини, тобто необмеженої кількості осіб, які не мають ніякого відношення до існуючого конфлікту та адресатів впливу, тобто осіб, від яких очікується відповідний результат [9, с. 58].

Вчинення злочинів з ознаками тероризування без терористичної спрямованості злякування здійснюється тільки на рівні адресатів впливу. Таким чином, будь-який терористичний злочин є злочином з ознаками тероризування, але не всі злочини з ознаками тероризування є терористичними злочинами.

Визначаючи місце методики розслідування злочинів терористичної спрямованості у структурі класифікації криміналістичних методик необхідно зазначити, що криміналістична методика розглядається як система інтегрованих наукових положень і сформованих на їх основі комплексів методичних рекомендацій та слідчих технологій у вигляді типових інформаційних моделей, спрямованих на оптимальне здійснення розслідування та попередження (запобігання) злочинів [19, с. 100].

Криміналістична методика складається в систему окремих криміналістичних методик – типових моделей певних видів (категорій, груп тощо) злочинів.

Р.С Белкін вказує, що система виступає як комплекс порад типізованого характеру, тобто відбиває типове для розслідування злочинів певного виду. Підставами для створення таких комплексів слугують: а) комплексний характер завдань, вирішуваних у процесі розслідування; б) необхідність розроблення комплексу дій, що задіюються для вирішення цих завдань; в) комплексна участь у розкритті, розслідуванні і попередженні злочинів у межах своєї компетенції; г) реально існуючі зв'язки і залежності між рекомендаціями [1, с. 302-303].

На сьогоденний час у криміналістиці існує декілька наукових підходів, теорій щодо класифікації або диференціації таких методик. Так, О.В. Челишева пропонує всі існуючі криміналістичні методики, що виокремлюються за однієї з ознак, віднести до методик першого ступеня, рівня, як найбільш загальні, методики, що виокремлюються на підставі двох та більшої кількості ознак – до методики другого, третього тощо рівнів [14, с. 91].

С.М. Чурилов вважає, що система криміналістичної методики складається з двох підсистем: перша ланка системи окремих криміналістичних методик засновується на кримінально-правовій класифікації злочинів, друга – будується на криміналістичних критеріях [13, с. 189-190].

А.В. Шмонин запропонував досить складну, на нашу думку, диференціацію криміналістичних методик, які поділив на «прості» та «складні» блоки, останні у свою чергу на «монооб'єктні» (однооб'єктні) та «полі об'єктні» (багатооб'єктні) [17, с. 189-190].

Більш вдалім, на нашу думку, є наукова позиція професора В. А. Журавля, який виходячи з конфігурації системи криміналістичних методик розслідування злочинів запропонував їх упорядкування за принципом горизонталі та вертикалі. Таким чином, базова методика – універсальна, уніфікована модель, за якою мають створюватися інші окремі криміналістичні методики розслідування злочинів. Вона є «коренем упорядкування системи криміналістичних методик і розглядається як концептуальна модель із апробованою структурою та рекомендаціями до змістовного наповнення елементів практичних рекомендацій, розташованих на нижніх рівнях». Вчений також виокремлює видові криміналістичні методики розслідування (види злочинів, чітко визначені у відповідних розділах Особливої частини КК України); підвидові криміналістичні методики розслідування (підвиди та різновиди, виділені з-поміж злочинів одного виду за криміналістично значущими ознаками; родові криміналістичні методики розслідування (групи злочинів об'єднаних за ознаками родового об'єкту в одному розділі Особливої частини КК України; міжвидові криміналістичні методики розслідування (групи злочинів, диференційованих відповідно до групування їх у різних розділах Особливої частини КК й на підставі криміналістично значущих ознак, притаманних декільком видам; комплексні криміналістичні методики розслідування злочинів, у яких відображені рекомендації з розслідування комплексів взаємопов'язаних злочинних дій, об'єднаних на підставі одночасного врахування кримінально-правових й криміналістичних критеріїв класифікації злочинів [11, с. 204].

Відповідно до наведеної класифікації методика розслідування злочинів терористичної спрямованості розглядається як комплексна криміналістична методика. Спільність терористичних злочинних проявів обумовлена тим, що «... на практиці вони вчиняються в реальних та ідеальних сукупностях. При цьому, вони охоплюються єдиним умислом організаторів, підбурювачів, посібників і виконавців, спільно. Метою й мотивами, загальним механізмом реалізації злочинного задуму тощо». Розслідування подібних комплексів злочинних дій зумовлює специфіку висунення й перевірки слідчих версій, здійснення планування, тактики провадження окремих слідчих дій, особливості проведення тактичних операцій та інше.

Розглядаючи напрям щодо визначення структури та змісту методики розслідування злочинів терористичної спрямованості необхідно зазначити відповідні розбіжності у працях науковців – криміналістів щодо елементного складу структури окремої криміналістичної методики, яка «адекватна процесу розслідування злочинів і відповідно до якої її елементи розташовуються в певній послідовності, утворюючи підсистеми» [2, с. 204.]

Так О. Н. Колісниченко до структури окремої методики розслідування включає: криміналістичну характеристику певного виду злочину; обставини, що підлягають з'ясуванню; особливості порушення кримінальної справи; першочергові слідчі дії та оперативно-розшукові заходи; типові слідчі ситуації, побудова версій і планування розслідування; тактику проведення окремих слідчих дій; профілактичні дії слідчого при розслідуванні конкретного злочину [7, с. 16].

І.В. Возгрін відносить до зазначеної структури такі елементи, як: криміналістична характеристика злочинів; типова слідча ситуація й програма розслідування злочинів; тактика, підготовка та провадження найхарактерніших слідчих дій та інших передбачених законодавством заходів; організація попереджувальної діяльності слідчого при розслідуванні певного виду злочину [3, с. 571-573].

Критично аналізуючи наукові погляди інших криміналістів, на нашу думку, до структури методики розслідування злочинів терористичної спрямованості доцільно віднести такі складові, як: криміналістична характеристика злочинів терористичної спрямованості, елементами якої є: а) спосіб підготовки, вчинення та приховування злочину; б) місце, час, обставини вчинення злочину; в) сукупність найбільш характерних слідів (типова слідча картина) вчинення злочину; г) особа злочинця; е) особа потерпілого; обставини, що підлягають з'ясуванню; типові слідчі ситуації, особливості висунення та перевірки версій на початковому етапі розслідування злочинів терористичної спрямованості; проміжні завдання та комплекс слідчих (розшукових) гласних та негласних дій на початковому етапі; проміжні завдання та комплекс слідчих (розшукових) гласних та негласних дій на наступному етапі розслідування злочинів терористичної спрямованості; заходи усунення протидії розслідуванню злочинів терористичної спрямованості; профілактична діяльність при розслідуванні злочинів терористичної спрямованості [6, с. 490; 15, с. 334-335; 16, с. 128-130; 18, с. 155; 20, с. 485-486].

ЛІТЕРАТУРА

1. Белкин Р.С. Курс криминалистики в 3 т.Т.3. Криминалистические средства, приемы, рекомендации. – М., Юристъ. – 1997. – С. 302-303.
2. Веліканов В.С. Родові, видові, підвидові, комплексні та модифікуючі методики розслідування злочинів. Питання боротьби зі злочинністю:зб. наук. праць. / редкол. В.І. Борисов та ін. – Х., Право. – 2009. – Вип. 18. – С. 204.
3. Возгрин И.А. Структура частных криминалистических методик расследования преступлений; Возгрин И.А. / Криминалистика: учебник / под ред. И.Ф. Крылова, А.И. Быстрыкина. – М. – 2001. – С. 571-576.
4. Про боротьбу з тероризмом: Закон України // Відомості Верховної Ради України (ВВР). – 2003. – № 25. – Ст. 180.
5. Зеленецкий В.С., Ємельянов В.П., Настюк В.Я. Проблемы систематизации та комплексного развития антитерористического законодательства. – Харків. – 2008. – С. 7-13.
6. Ищенко Е.П. Криминалистика: учебник / Е.П. Ищенко, А.А. Топорков: под. ред. Е.П. Ищенко. – М. ИНФРА-М. – 2006. – С. 490.
7. Колісниченко А.Н. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений / А.Н. Колісниченко / Советская криминалистика. Методика расследования отдельных видов преступлений. / В.Е. Лисиченко, В.И. Гончаренко, М.В. Салтвский и др.; под ред. В.Е. Лисиченко. – Київ. – Вища школа. – 1988. – С. 16.
8. Емельянов В.П., Рыжов И.Н. Уголовно-правовое противодействие терроризму. – Харьков. – «Право», 2014. – С. 23.
9. Емельянов В.П. Иманлы М.И. оглы. Понятие терроризма в уголовном законодательстве и уголовно-правовой науке / Криминалист первопечатный. – 2012. – №4. – С. 74-83.
10. Емельянов В.П. Терроризм и преступления с признаками терроризирования: уголовно-правовое исследование. – СПб.: Юридический центр Пресс, 2002. – С. 31-157.
11. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. – Х., Вид. агенція «Апостіль». – 2012. – С. 98.
12. Кабанов П.А. Политический терроризм. Криминологическая характеристика и меры задерживания. – Нижнекамск. – 1998. – С. 48.
13. Чельшева О.В. К вопросу о систематизации частных криминалистических методик расследования / О.В. Чельшева / Ученые записки юридического факультета Санкт-Петербургского гуманитарного университета профсоюзов. Актуальные проблемы юриспруденции в условиях становления правовой системы и гражданского общества в России. – СПб. – 2000. – С. 91.
14. Чурилов С.Н. Криминалистическая методика: история и современность / Чурилов С.Н. – М. – 2002. – С. 189-190.
15. Шурухов Н.Г. Криминалистика: учебник / Н.Г. Шурухов. – 2-е изд. исправ. и доп. – М. Косарев С.Ю. История и теория криминалистических методик расследования преступлений; под. ред. В.И. Рохлина. – СПб. – Юрид. центр. – 2006. – С. 334-335.
16. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений: учеб. пособие. – М., ЗАО Юстицинформ. – 2006. – С. 128-130.
17. Шмонин А.В. Методология криминалистической методики: монография / А.В. Шмонин. – М., Юрлитинформ. – 2010. – С. 98.
18. Шмонин А.В. Методика расследования преступлений.: учебное пособие. – М. ЗАО Юстицинформ. – 2006. – С. 155.
19. Шур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик: монографія. – Х., Харків юридичний, 2010. – С. 100.
20. Яблоков Н.П. Общие положения криминалистической методики расследования преступлений / Яблоков Н.П. – М., Изд-во БЕК. – 1995. – С. 485-486.